

Římská plátová zbroj

M. C. BISHOP

ILUSTRACE GIUSEPPE RAVA

M. C. Bishop

Římská plátová zbroj

Z anglického originálu

Roman Plate Armour

přeložil Jan Biederman

Vydala Grada Publishing, a. s.,

U Průhonu 22, Praha 7

obchod@grada.cz, www.grada.cz

tel.: +420 234 264 401

jako svou 9205. publikaci

Odpovědný redaktor Petr Somogyi

Sazba Q point, Praha

Fotografie na titulní straně: detail kování zbroje lorica segmentata vyobrazené na Trajánově sloupu, podle odlitku v Museo della Civiltà Romana (foto © M. C. Bishop).

Zadní strana obálky uprostřed: rekonstruovaný kyrys v Museo della Civiltà Romana pomocí Grollerovy rekonstrukce nálezů z Carnunta (Foto © M.C. Bishop).

Počet stran 64

První vydání, Praha 2024

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

© Osprey Publishing, 2022

Czech edition © Grada Publishing, a. s., 2024

This translation of Roman Plate Armour is published by Grada Publishing, a. s. by arrangement with Osprey Publishing, part of Bloomsbury Publishing Plc.

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Automatizovaná analýza textů nebo dat ve smyslu čl. 4 směrnice 2019/790/EU a použití této knihy k trénování AI jsou bez souhlasu nositele práv zakázány.

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků.

ISBN 978-80-271-7236-8 (ePub)

ISBN 978-80-271-7235-1 (pdf)

ISBN 978-80-271-5058-8 (print)

OBSAH

ÚVOD	4
Období Římského království ■ Období Římské republiky ■ Terminologie	
LORICA SEGMENTATA TYPU KALKRIESE	11
Historie ■ Popis ■ Varianty	
LORICA SEGMENTATA TYPU CORBRIDGE	16
Historie ■ Popis ■ Varianty	
LORICA SEGMENTATA TYPU NEWSTEAD	24
Historie ■ Popis ■ Varianty	
OSTATNÍ VZORY PLÁTOVÉ ZBROJE	31
Hybridní vzory ■ Ochrana paží ■ Svalové kyrusy ■ Holenice ■ Zbroj pro koně	
VÝROBA A ZDOBENÍ	48
Dílny ■ Výroba ■ Zdobení ■ Údržba	
POUŽÍVÁNÍ PLÁTOVÉ ZBROJE	55
Boj ■ Přeprava ■ Všestrannost ■ Kdo co nosil? ■ Odkaz	
LITERATURA.....	62
Starověké prameny ■ Moderní prameny a literatura	
REJSTŘÍK	64

ŘÍMSKÁ PLÁTOVÁ ZBROJ

ÚVOD

Římská plátová zbroj je jedním z nejsnáze rozpoznatelných kulturních identifikátorů národů starověkého světa. I dnešní návštěvník si může prohlédnout její ikonografický soubor, zachycený téměř před dvěma tisíci lety na pomníku uprostřed Trajánova fóra v Římě, ať už se jedná o všudypřítomnou zbroj *lorica segmentata* řadových vojáků nebo o svalové kyrysy vyšších důstojníků.

Trajánův sloup, dokončený v roce 113 n. l., byl postaven jako oslava a připomínka nemalých územních zisků ve dvou válkách, které v letech 101–102 n. l. a 105–106 n. l. vedl císař Traján (vládl v letech 98–117 n. l.) v Dácii (přibližně na území dnešního Rumunska). Nápis na sloupu jenom zdůrazňoval skutečnost, že má sloužit jako značka, kolik bylo třeba odstranit půdy, aby bylo možné dokončit terénní úpravy při budování nového Trajánova fóra. Avšak šroubovicově vytesaný reliéf, který se táhne proti směru hodinových ručiček po dřívku sloupu, nenechal nikoho na pochybách, že skutečným účelem díla bylo připomínat a oslavovat Trajánova vítězství za Dunajem. Ačkoliv se dlouho předpokládalo, že jako pomůcka mohly být použity určité „náčrtky z terénu“, nyní se spíše soudí, že sochaři v metropoli říše zachytili to, co viděli v Římě kolem sebe. Potkávat vojáky bylo naprosto běžné, ať už to byli příslušníci pretoriánské gardy a její jezdecké složky (*equites singulares Augusti*) nebo procházející sbory legionářů z provincií a pomocných jednotek. Je však dobré mít na paměti, že i když mohli pozorovat zbroj, nemuselo to nutně znamenat, že rozuměli tomu, co viděli.

Aby bylo vizuální poselství pro přihlížející, kteří jej mohli vnímat nejen z úrovně země, ale také z okolních galerií fóra, snadno pochopitelné, byly jednotlivé typy vojenských oddílů ve střetávajících se armádách rozděleny do určitých typizovaných skupin. Oddíly tvořené římskými občany (legionáři i pretoriány) byly zobrazeny v pohyblivých plátových kyrysech (proslulá *lorica segmentata*), zatímco většina vojáků pomocných jednotek bez římského občanství nesla kroužkovou zbroj, aby je bylo možné odlišit od jejich sociálně nadřazených spolubojovníků. Vyšší důstojníci (obvykle sám Traján a jeho rádci) byli zobrazeni ve svalových kyrysech helénistického stylu, zhotovených pravděpodobně z kovového plátu (diskuse o používaných materiálech viz s. 49). Protože je na vlysu vyobrazeno velké množství oddílů římských občanů, *lorica segmentata* se nevyhnutelně stala součástí pohledu západní kultury na římského vojáka, k čemuž přispěla hlavně díla, která odkazovala na Trajánův sloup (například práce Piranesiho nebo Joosta Lipse alias Iustuse Lipsiuse). Nepochybně tomu napomohla i ochota středověkých a raně novověkých umělců převzít pohodlnou

Vojáci s římským občanstvím vyobrazení na Trajánově sloupu na sobě při práci mají zbroj typu *lorica segmentata*. Odlitek v Museo della Civiltà Romana (Foto © M. C. Bishop).

vizuální zkratku, která se nabízela při tvorbě římských eposů s „meči a sandály“ (tuto zkratku později ochotně převzala i hollywoodská filmová studia).

Význam reliéfů na Trajánově sloupu je v mnoha ohledech umocněn poměrně vzácným uměleckým zobrazováním zbroje *lorica segmentata* v provinciích. Podobné vyobrazení najdeme jen na jednom či dvou místech, například na podstavcovém reliéfu z velitelství legie v Mohuči (Německo), nebo – možná – na reliéfu ze Saintes (Francie), ale překvapivě chybí v kánonu náhrobních reliéfů z 1. století n. l. Většina dochovaných vyobrazení se nachází na sochách ze samotné metropole Říma a jsou zcela nebo zčásti ovlivněná šroubovicovým vlysem Trajánova sloupu. Některé o něco starší velkoformátové reliéfy, o nichž se předpokládá, že pocházejí z chrámu rodu Flaviů na pahorku Kvirinál v Římě, zachycují vojáka oděného do zbroje *segmentata* podobné té, která je vyobrazena na Trajánově sloupu, s úzkými dvoudílnými překrývajícími se hrudními pláty s nýty na konci ramenních chráničů. Ze stejné doby jako Trajánův sloup pocházel i velký vlys, který se zřejmě také nacházel na Trajánově fóru, avšak byl nemilosrdně vydrancován, aby mohl zdobit mladší památky – především Konstantinův oblouk vedle Kolosea. Sochaři se při práci na tomto velkém Trajánově vlysu zjevně při tvorbě omezovali méně než autoři Trajánova sloupu, protože zobrazovali vojáky s občanstvím v kroužkové a šupinové zbroji, stejně jako ve zbroji z plátových segmentů. Trajánův sloup měl hluboký vliv i na další sochařskou tvorbu, a nejen na od něj odvozený sloup vztyčený na památku markomanských válek Marka Aurelia (166–180 n. l.). Dokazuje to mnoho dalších z metropole pocházejících reliéfů, které použily jako vzor Trajánův sloup místo přesného pozorování skutečné zbroje.

Je tedy zřejmé, že reliéfy na šroubovicovém vlysu Trajánova sloupu nejsou fotografickým záznamem dávkých tažení nebo vybavení, které během nich vojáci používali, ale je třeba je interpretovat velmi opatrně, aby nedošlo k nesprávnému pochopení toho, co je na reliéfech zobrazeno. A právě z tohoto důvodu bylo

pro přesnou rekonstrukci podoby zbroje *lorica segmentata* zásadní svědectví archeologie.

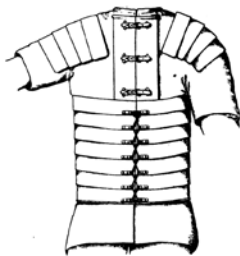
K tomu došlo teprve na konci 19. a na počátku 20. století, kdy se při seriózních archeologických vykopávkách v římských vojenských lokalitách začaly objevovat příklady tohoto typu zbroje – zejména v legionářské pevnosti Carnuntum (blízko Bad Deutsch-Altenburgu v Rakousku) a v pevnosti v Newstead (Skotsko) – a bylo tak možné dosáhnout pokroku. Carnuntum odkryl rakousko-uherský dělostřelecký důstojník Maximilian von Groller-Mildensee (moderní badatelé ho obvykle znají pouze jako Grollera) a podařilo se mu při zadní straně valu odhalit budovu (pravděpodobně zbrojnici – *armamentarium*) plnou římské vojenské výstroje všemožného druhu (Groller, 1901). Jedna místnost obsahovala četné fragmenty zbroje *lorica segmentata*. Nacházelo se zde tolik stop po korodovaných železných předmětech, že bylo možné podle prázdných míst mezi nimi rekonstruovat obrysy regálů, na nichž byla zbroj a další materiál zřejmě uloženy. Groller věnoval část své zprávy těmto nálezům a zahrnul do ní i analýzu fungování segmentové zbroje, vycházející z jeho vlastních úvah. Pod vlivem reliéfu na šroubovicovém vlysu Trajánova sloupu usoudil, že zbroj byla připevněna k nějakému druhu kožené vesty, aby fungovala způsobem, který je znázorněn na Trajánově sloupu (Groller, 1901: 98). Všechny pokusy o pochopení principu pohyblivých plátových kyrysů vycházející z reliéfu byly nicméně nevyhnutelně odsouzené ke katastrofálnímu neúspěchu. I přesto však badatelé vytrvale používali reliéfy na šroubovicovém vlysu Trajánova sloupu jako vodítko k tomu, jak zbroj fungovala, a to většinou s nešťastnými výsledky (Webster, 1960).

Rekonstrukce dvou hlavních variant zbroje *lorica segmentata* se stala realizovatelnou teprve po objevení součástek od značného počtu segmentových kyrysů v Corbridge (Anglie) v roce 1964. Nepochybně tomu napomohla i skutečnost, že se ve výzkumu angažoval výrobce zbrojí Henry Russell Robinson, který byl specialistou na orientální člankovou zbroj. Nález z Corbridge umožnil Robinsonovi reinterpretovat i fragmenty z Newsteadu, přičemž využil nově nabyté znalosti o struktuře tohoto typu zbroje. Na počátku 21. století se objevila řada dalších nálezů, které stejným způsobem objasnilo fungování člankové plátové ochrany paží (*manica*).

Bohužel se zatím nepodařilo nalézt žádné podobně klíčové nálezy pro římské svalové kyrysy. Přestože existuje značné množství reprezentativních dokladů v podobě reliéfu, soch, a dokonce i nástěnných maleb, jsou téměř vždy příliš zjednodušené (podobně jako reliéfy na Trajánově sloupu). Problémy, na něž narazilo rekonstruování *loriky segmentaty* výlučně podle sochařských děl, by nás měly varovat před příliš doslovným nebo dogmatickým přebíráním toho mála, co lze z vyobrazení odvodit.

Období Římského království

O raně římské zbroji nevíme téměř nic. Toto strohé a značně negativní vyjádření lze do jisté míry zmírnit poukázáním na skutečnost, že o soudobé zbroji je toho známo poměrně hodně z jiných míst italského poloostrova (Burns, 2005). Řada zbraní a zbroje z hrobu v lokalitě Lanuvium (asi 30 km jihovýchodně od Říma) datovaného do první poloviny 5. století př. n. l., představuje vybavení nepřítele raného Říma a zahrnuje svalový kyrys a přilbu z měděné slitiny. Není bezdůvodné předpokládat, že Římané byli s podobnou zbrojí velmi dobře obeznámeni a pravděpodobně ji používali. Nic to ale nemění na skutečnosti, že se nedochovala žádná římská plátová zbroj z raného období a není tedy možné zjistit, zda se podstatněji lišila od zbroje jejich sousedů.

Grollerovy náčrty *loriky segmentaty* na Trajánově sloupu (nahore) a jeho představa (dole) o tom, jak by se měly kusy nalezené v Carnuntu rekonstruovat (sbírka autora).

Válečnická výstroj včetně svalového kyrsu z hrobu v Lanuvii, přibližně 30 km jihovýchodně od Říma, datovaného do první poloviny 5. století př. n. l. (Ursus/Wikimedia/Public Domain).

Období Římské republiky

Nejstarší dochované příklady plátové zbroje, které lze připsat římské armádě republikánského období, byly kruhové náprsní štítky (*pectoralia*) nalezené ve 2. století př. n. l. v táborech v okolí horského města Numantia (Španělsko). *Pectorale* (v současnosti často označované jako *kardiophylax* podle řeckého historika Polybia, který ho popsal – někdy se ale mylně uvádělo, že ho interpretoval jako čtvercový) byl kotouč z měděné slitiny se soustřednými kružnicemi, který pěšák nosil na srdci, jak ostatně naznačuje jeho název. Jako takový jednoznačně představoval v rámci ochranné zbroje úsporný kompromis. Kotouče byly lemovány řadou malých otvorů, které sloužily k připevnění na místo pomocí řemínků (z nichž některé se dodnes dochovaly), zbytek otvorů mohl sloužit k přinýtování nějakého druhu textilního vycpávaného nebo koženého podkladu podobného tomu, jaký byl nalezen u italských trojdiskových hrudních plátů (Burns, 2005: 57).

Polybios, který byl sám očitým svědkem akcí římské armády v polovině 2. století př. n. l., popsal používání tohoto typu zbroje:

Obyčejní vojáci nosí navíc náprsní plát ze slitiny mědi o průměru jedné pídě (228 mm), který se umísťuje ve předu na hrudi, nazývají ho chránič srdce (*kardiophylax*) a tento doplňuje jejich vojenskou výstroj; avšak ti, kteří mají majetek v hodnotě

VPRAVO:

Pectorale neboli *kardiophylax* ze slitiny mědi z místnosti P v táboře II v Castillejo, římské základně poblíž Numantie (Španělsko), se dvěma zachovanými příchytnými plátky, k nimž byly připevněny řemínky (foto © Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz/S. Steidl).

ÚPLNĚ VPRAVO:

Rytina z díla Iusta Lipsia (Joost Lips) *De Militia Romana* je prvním publikovaným použitím termínu *loricae segmentatae* (sbírka autora).

větší než deset tisíc drachem, místo něj nosí pancíř (*thorax*) z kroužkové brně. *Principes* a *triarii* jsou vyzbrojeni stejným způsobem, jen místo oštěpů *pila* (*hyssos*) nosí *triarii* dlouhá kopí (*doru*). (Polybios, Historie 6.23.14)

Polybios zde do ztotožnění zbroje vnesl další faktor: náklady. Výroba malého kotouče z měděné slitiny trvala mnohem kratší dobu – a tudíž stál méně než kroužkové pletivo. Kotouč nalezený v tzv. Marcellově táboře v Numantii měřil v průměru 170 mm, jiný kotouč měl průměr 175 mm.

Technologický skok od jednoduché plátové zbroje, jako je tato, k překrývajícím se pohyblivým plátům *loriky segmentaty* je na základě v současnosti dostupných důkazů obtížné vysvětlit. Pohyblivá ochrana paží byla jistě známá v helénistickém období (viz s. 34), avšak podezření, že by mohly celé kyrysy pocházet z pozdně republikánského období, je podpořeno snad částmi *loriky segmentaty* ve variantě Kalkriese z Dangstettenu (Německo), datovatelnými nejpozději do roku 9 př. n. l. (viz s. 11).

Terminologie

Římané označovali všechny typy zbroje jako *lorica*. Jestliže to bylo zapotřebí, podstatné jméno *lorica* blíže vymezovali přídatným jménem *hamata* pro kroužkovou brň a *squamata* pro šupiny, avšak záhadou zůstává, jak označovali segmentovou zbroj. Termín *lorica segmentata* vznikl v renesanci, kdy učenci začali podrobněji studovat památky – zejména Trajánův sloup. Nejstarší doložené použití tohoto novotvaru se nachází v díle Joosta Lipse *De Militia Romana* z roku 1596, což byl komentář k Polybiovým *Dějínám*, který byl silně ovlivněn reliéfy

A

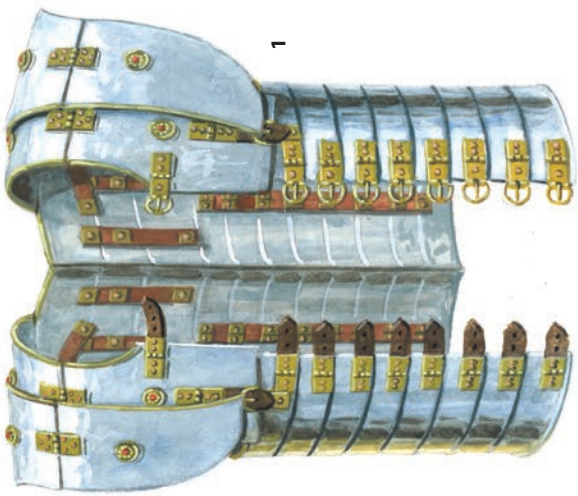
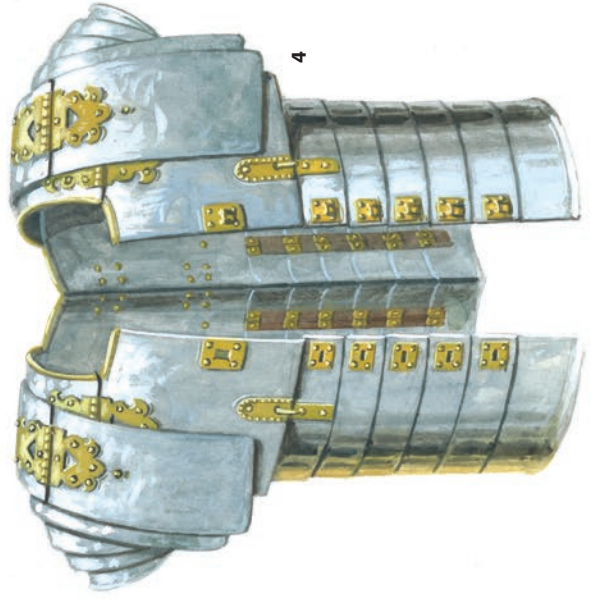
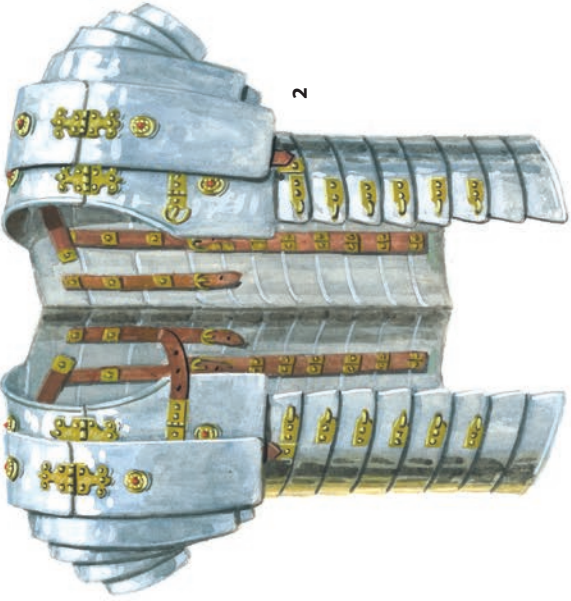
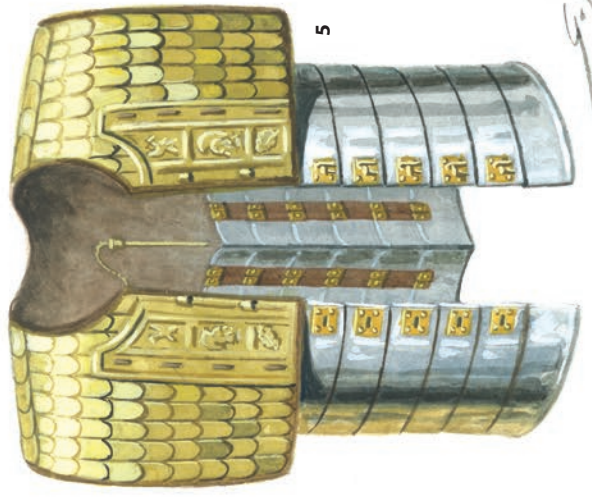
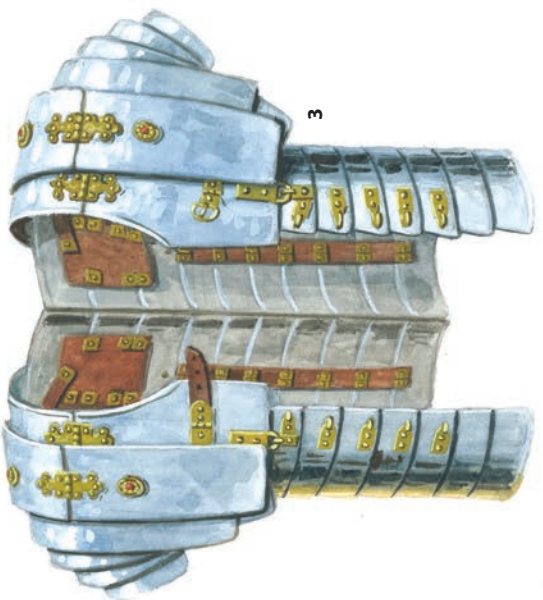
HLAVNÍ TYPY ZBRUJE LORICA SEGMENTATA

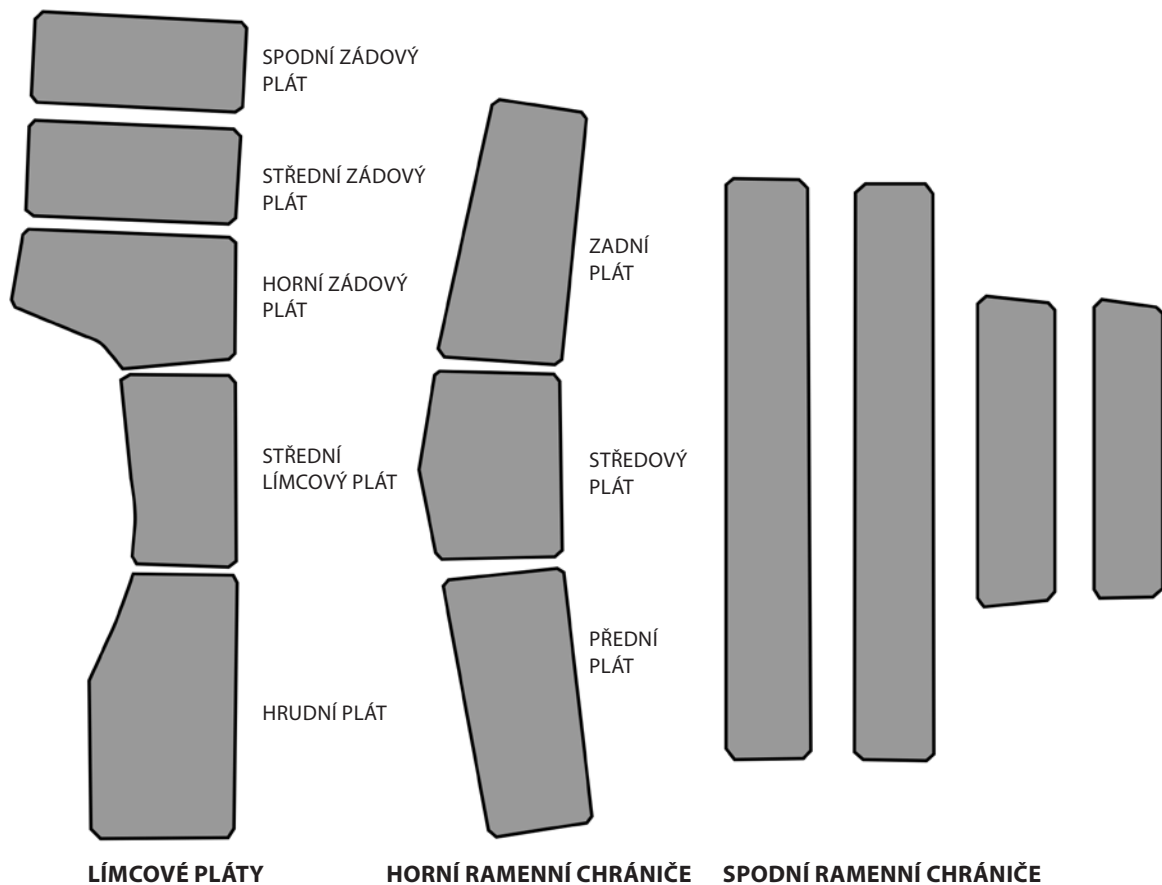
Zde vidíte tři hlavní typy kyrysy *lorica segmentata*, jak v jednotlivých částech, tak kompletní. Všechny tři typy mají určité společné prvky. Jsou konstruovány ze čtyř dílů: dvou horních a dvou dolních, s přivěšenými chrániči ramen a límcovými pláty, jakož i s překrývajícími se břišními pásovými lamelami, přičemž nejnižší pár lamel je ponechán bez zapínání. Zbroje typů Kalkriese (1), Corbridge A (2), Corbridge B/C (3) a Newstead (4) jsou zobrazeny spolu se spekulativní rekonstrukcí hybridního typu Alba Iulia (5). Srovnání jednotlivých

typů ukazuje, jak byl vývoj uvedeného typu zbroje od nejstarší formy po nejnovější ve skutečnosti přirozený.

Při předpokladu šesti břišních pásových lamel pro každou sadu zbroje se počet komponentů pro různé typy mírně liší, přičemž typ Kalkriese měl 30 železných plátů a 160 součástek z měděné slitiny, zatímco typ Corbridge jich měl 38 a 172, typ Newstead pak 34 a 174. Tyto počty byly vždy pouze přibližné (a standardizované pro kus při sedmi pásových lamelách), navíc je třeba brát v úvahu různé úpravy a opravy, jako například připevnění dvou kování jedním nýtem.

S. P. 2022

Terminologie používaná při popisu částí římské zbroje *lorica segmentata* podle Bishop, 2002 (kresba © M. C. Bishop).

na šroubovicovém vlysu Trajánova sloupu. Joost Lips použil tento termín bez vysvětlení (jak v textu, tak v popisku k ilustraci), což naznačuje, že nebyl první, kdo tak učinil:

Lorica segmentata

Konečně, na jiné téma: co se často objevovalo v časech Statiuse a Silvia? Tělo bylo obepnuto kusy železa, uspořádanými jako pásy jeden přes druhý. Přiznávám, že jsem o tomto nikde nečetl, ale na Trajánově sloupu se tento typ [objevuje] ustavičně a téměř výhradně ho nosí římsští vojáci (Lipsius, 1630, 132 – Liber III Dialog, VI, překlad autor).

Pravý původ tohoto termínu musíme pravděpodobně hledat v raném 16. století, v počátcích studií Trajánova sloupu, kdy se Jacopo Ripanda naklonil z jeho ochozu, aby udělal náčrtky reliéfů.

Řekové používali slovo θώραξ (*thorax*) pro označení jakéhokoliv kyrysu, ale když ho Římané transliterovali a vypůjčili si ho (jako latinské substantivum *thorax*), měli zřejmě na mysli výhradně svalový kyrys. Označení *lorica musculata* je novodobé a bylo pravděpodobně vynalezeno reenaktory (s jistotou to ovšem tvrdit nemůžeme). Pro Římany by bylo pravděpodobně nesrozumitelné, protože odkazuje na latinské výrazy pro myš, mušli a sval, které mají společnou etymologii.